

УДК 364-43:376.1

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-2-10>

Росоха Наталія Михайлівна

викладачка кафедри соціальної роботи

Відокремлений структурний підрозділ закладу вищої освіти

«Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» Карпатський інститут підприємництва

kip_rosokha@uu.ua

ORCID ID: 0009-0005-2986-689X

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ФОРМУВАННІ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ: КОРЕКЦІЙНІ МЕТОДИ ВПЛИВУ

Вступ. Принципи інклюзивного суспільства ґрунтуються на визнанні рівних прав і можливостей для всіх, зокрема для дітей з особливими освітніми потребами (ООП). В умовах сучасних соціальних змін зростає потреба у впровадженні гуманістично орієнтованих та індивідуалізованих методів соціальної підтримки в освітньому середовищі. Соціальна робота, як професійна діяльність, займає провідне місце в системі інклюзивної освіти, забезпечуючи супровід, захист прав і створення сприятливих умов для розвитку та соціалізації дитини з особливими освітніми потребами.

Метою дослідження є обґрунтування ролі соціальної роботи у формуванні інклюзивного середовища для дітей з ООП через аналіз та узагальнення ефективних корекційних методів впливу. Завдання полягають у дослідженні сучасних практик корекційної роботи, визначенні специфіки діяльності соціального працівника в інклюзивному середовищі та окресленні профілактичних аспектів соціальної роботи.

Наукова новизна. Наукова значущість дослідження полягає у комплексному підході до аналізу ролі соціального працівника в інклюзивному освітньому середовищі. У роботі систематизовано корекційні методи, серед яких арт-терапія та ігрова терапія, що довели свою результативність у розвитку емоційної стійкості, комунікативних навичок та позитивної самооцінки у дітей з ООП. Новизна також полягає в окресленні функцій соціального працівника як фасилітатора та координатора між дитиною, сім'єю, педагогами та медичними фахівцями, що сприяє зменшенню соціальної ізоляції, формуванню толерантного середовища та розвитку інклюзивної культури.

Висновки. Соціальна робота в інклюзивному середовищі – це багатогранний процес, який включає в себе діагностику, корекцію, профілактику та просвіту. Ефективність залежить від професійної підготовки фахівців, міжвідомчої співпраці, підтримки держави та розвитку інклюзивної культури в суспільстві. Подальші дослідження доцільно спрямувати на розробку мультидисциплінарних програм підготовки кадрів і вивчення довгострокових результатів корекційної роботи.

Ключові слова: соціальна робота, інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми потребами, арт-терапія, ігрова терапія, корекційні методи, соціалізація.

Rosokha Nataliia Mykhailivna

Lecturer at the Department of Social Work,

Separate Structural Subdivision of Higher Education Institution

“Open International University of Human Development “Ukraine”

Carpathian Institute of Entrepreneurship

ROLE OF SOCIAL WORK IN FORMING AN INCLUSIVE ENVIRONMENT FOR CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS: CORRECTIONAL METHODS OF INFLUENCE

Introduction. The principles of an inclusive society are based on the recognition of equal rights and opportunities for all, particularly for children with special educational needs (SEN). In the context of contemporary social changes, the need for the implementation of humanistically oriented and individualized methods of social support within the educational environment is increasing. Social work, as a professional activity, plays a leading role in the system of inclusive education by providing support, protection of rights, and the creation of favorable conditions for the development and socialization of children with SEN. Inclusive practices emphasize not only educational adaptation but also comprehensive assistance aimed at overcoming social isolation, developing communication skills, and fostering tolerance among peers.

Purpose and objectives of the article. The purpose of the study is to substantiate the role of social work in shaping an inclusive environment for children with SEN through the analysis and generalization of effective corrective methods of influence. The objectives are to investigate current practices of corrective work, determine the specificity of the social worker's professional activities in an inclusive environment, and outline the preventive and educational aspects of social work.

Scientific novelty. The scientific significance of the study lies in a comprehensive approach to analyzing the role of a social worker within the inclusive educational environment. The paper systematizes corrective methods, among which art therapy and play therapy occupy a significant place. These approaches have proven effective in strengthening emotional resilience, developing communication skills, and fostering a positive self-concept in children with SEN. The novelty also consists in identifying the social worker's functions as a facilitator and coordinator between the child, the family, teachers, and medical professionals, which contributes to reducing social isolation, fostering tolerance, and developing an inclusive culture in society. The study emphasizes the integrative and interdisciplinary nature of social work, which requires combining diagnostic, corrective, preventive, and educational practices to achieve sustainable outcomes.

Conclusions. Social work in an inclusive environment is a multifaceted process that encompasses diagnostics, corrective interventions, prevention, and awareness-raising. Its effectiveness depends on the professional training of specialists, interagency cooperation, state support, and the development of an inclusive culture within society. The application of corrective methods, particularly art therapy and play therapy, not only expands the individual capabilities of the child but also creates favorable conditions for integration into the peer group and wider community. Future research should focus on the development of multidisciplinary training programs for professionals in social work and pedagogy and on the study of long-term results of corrective practices in inclusive education. The article highlights that the social worker's mediating and facilitating role remains crucial in bridging the gap between educational institutions, families, and healthcare systems, ensuring that inclusion becomes a sustainable component of modern educational policy and practice.

Key words: social work, inclusive education, children with special educational needs, art therapy, play therapy, correctional methods, socialization.

Вступ. Принципи інклюзивного суспільства передбачає рівні права та можливості для всіх, включно з дітьми, які мають особливі освітні потреби. Формування інклюзивного освітнього середовища, у якому діти з особливими освітніми потребами мають рівний доступ до навчання, є одним із провідних напрямів соціальної політики держави. Інклюзивна освіта як складова цього процесу потребує адаптації навчального середовища й глибокої психолого-соціальної підтримки.

В Україні триває активне впровадження інклюзивної моделі освіти, що передбачає міжвідомчу співпрацю та інтеграцію професійних ресурсів. Соціальні працівники, які працюють у навчальних закладах, виконують функції посередників між дитиною, сім'єю, педагогами та фасилітаторами процесів адаптації, включення та корекції. У зв'язку з сучасними трансформаціями суспільства та новими потрясіннями (війна, міграція, соціальна нестабільність) зростає значущість застосування саме гуманістичних та індивідуалізованих методів соціального супроводу дітей з ООП. Соціальна робота, як фахова діяльність, відіграє основну роль у цьому процесі, адже вона спрямована на створення умов для всебічного розвитку дитини, з урахуванням її індивідуальних потреб та соціального контексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інклюзивної освіти активно досліджуються вітчизняними та зарубіжними науковцями. В численних наукових доробках висвітлено механізми соціального супроводу, роль мультидисциплінарної команди, діагностичні й корекційні підходи у відношенні щодо дітей з особливими освітніми потребами.

Принципи успішної інклюзивної освіти, зокрема повноцінну участь дітей з порушеннями розвитку у звичайному класі, необхідність їхньої адаптації, організації простору та взаємодії з іншими учасниками освітнього процесу описують міжнародні науковці Loreman, T., Deppele, J. M., & Harvey, D. H [18]. Дослідниці в сфері інклюзії Florian M. [17], Slee R. [20] підкреслюють, що інклюзія не обмежується інтеграцією дитини з порушеннями в освітній простір, а передбачає трансформацію самого середовища в напрямку доброзичливості, гнучкості, підтримки.

Теоретико-практичні засади інклюзивної освіти розглядалися і в працях вітчизняних дослідників. Зокрема, у дослідженнях Колупаєва А., Софій Н., Найда Ю. М. [5] розкрито концептуальні засади

інклюзивного навчання. Наукові розвідки Давидюк М. [4] присвячені проблемі недостатньої підготовки освітян до роботи в інклюзивному навчальному просторі. Практичні аспекти корекційної роботи висвітлено в роботах Гаяш О. [3], Штефан А. [13], Рібцун Ю. [9]. Питання реорганізації навчального процесу для дітей з ООП та особливості формування освітнього середовища розкрито в працях таких вчених: Ярмола Л., Топор К. [15], Колупаєва А., Таранченко О. [6], Компанець Н., Луценко І., Коваль Л. [7], Кульбіда С. [8].

У галузі соціальної роботи з дітьми з ООП важливий внесок зроблено у дослідженнях Потішук О. і Руденко Т. [19], які акцентують свою увагу на тому, що розвиток інклюзивної освіти є важливою складовою соціальної роботи як фаху, який реалізує соціальну політику держави. Особливості реалізації функцій соціальної роботи в системі інклюзивної освіти детально описані в дослідженнях Чайки І. [12].

Однак проблема інтеграції корекційних стратегій у діяльність соціального працівника в умовах інклюзивної освіти потребує подальшого осмислення. Також необхідно дослідити сучасні методи корекційного впливу соціального працівника в інклюзивному середовищі з урахуванням психосоціальних чинників розвитку дитини та цифровізації суспільства в цілому.

Мета дослідження. Метою статті є обґрунтування значущості соціальної роботи в процесі створення інклюзивного простору для дітей з ООП через аналіз та узагальнення ефективних корекційних методів соціального впливу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна робота в інклюзивному освітньому середовищі набуває значущості як інструмент підтримки, захисту прав і розвитку потенціалу дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Вона відіграє провідну роль у формуванні соціально безпечного простору, де дитина має вільний доступ до знань, а також отримує психологічну підтримку, корекційну допомогу та сприяння у процесі соціалізації. У дітей з особливими освітніми потребами процес соціалізації та соціально-психологічної адаптації зазвичай має більш складний характер порівняно з їхніми ровесниками з нормотиповим розвитком. Наявні порушення та обмеження мобільності нерідко зумовлюють труднощі у формуванні навіть вузького кола друзів і перешкоджають повноцінному включенню в соціальне життя. Взаємодія

з оточенням для таких дітей є ускладненою, а можливості адекватного реагування на соціальні стимули – обмеженими [14].

Соціальний працівник у системі інклюзивної освіти діє на перетині соціальної, освітньої та медичної сфер, виконуючи функції посередника між дитиною, родиною, закладом освіти, медичними працівниками, представниками громадських організацій і органів державної влади. Особливості розвитку соціальної сфери дитини з ООП є основним предметом роботи фахівця соціальної сфери в інклюзивному просторі. Такий міждисциплінарний підхід дозволяє створювати комплексні програми підтримки, що враховують індивідуальні потреби дитини та контекст її соціального середовища.

Про гостру необхідність якісної інклюзивної освіти говорять останні статистичні дані по Україні, які представлені на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України (див. Табл. 1). Так, за останні роки кількість учнів з особливими освітніми потребами і кількість інклюзивних класів збільшилася майже в два рази. Якщо на 2020–2021 рік кількість таких учнів становила 25078, то на 2024–2025 навчальний рік ці показники збільшилися до 47610 [10]. Разом з тим майже подвоїлася кількість інклюзивних класів: з 18681 (2020–2021 навчальний рік) до 33397 (2024–2025 навчальний рік).

Практика впровадження інклюзивної освіти в Україні активно здійснюється відповідно до світових традицій, що базується на висновках численних досліджень, які свідчать про позитивну динаміку в розвитку дітей з ООП, які перебувають в інклюзивному середовищі. Інклюзивна освіта забезпечує дітям з порушеннями розвитку такі ж умови та якість навчального процесу, як і їхнім одноліткам без порушень. Це передбачає повноцінну участь у спільному освітньому середовищі звичайного класу, із застосуванням необхідних адаптацій або модифікацій у навчальній програмі, підходах до викладання та організації простору. У зв'язку з цим загальноосвітні заклади трансформують відповідно до принципу універсального дизайну в освіті, тоді як спеціальні навчальні установи виконують функції ресурсних центрів, надаючи підтримку інклюзивним практикам [18].

Суттєве значення має формування ефективної міждисциплінарної взаємодії фахівців. Реаліза-

ція інклюзивної моделі навчання можлива лише за умови командної роботи соціального працівника, вчителя, психолога, логопеда, дефектолога, медичного персоналу та адміністрації навчального закладу. Такий підхід дозволяє гармонізувати вплив на дитину, синхронізувати освітні, корекційні та соціальні заходи. Успішність інклюзії прямо залежить від якості комунікації між цими суб'єктами та рівня їхньої підготовленості до взаємодії [14]. Ця модель починає реалізовуватися ще на діагностичному етапі, коли разом з соціальною сферою проводиться оцінка когнітивної, емоційно-вольової, фізичної, мовленнєвої сфер, а також освітнього рівня розвитку дитини з ООП. На основі комплексного висновку фахівців і складається індивідуальна програма розвитку, що так само включає в себе комплексні корекційні методи роботи.

Однією з основних функцій соціального працівника є здійснення діагностичної роботи з метою виявлення труднощів у поведінці, адаптації та емоційно-психологічному стані дитини. Це вимагає володіння інструментами соціальної діагностики, зокрема спостереження, анкетування, інтерв'ювання, аналізу середовища. Діагностичні висновки використовуються як основа для розробки індивідуальних планів супроводу дитини, що включають в себе як освітній, так і соціально-психологічний компоненти. Така робота проводиться комплексно з фахівцями Інклюзивно-ресурсного центру, на який покладена, на сьогоднішній день, комплексна психолого-педагогічна оцінка розвитку дитини. Завдання соціального працівника в такому випадку є продіагностувати соціальну сферу дитини, а саме здатність до соціальної адаптації та соціальної взаємодії.

Так, корекційна робота набуває особливого значення в контексті інклюзивного підходу, що реалізується через використання спеціальних методик і технік, спрямованих на розвиток емоційної регуляції, комунікативних навичок, позитивної самооцінки та соціальної компетентності. У сучасній практиці соціальної роботи активно використовуються арт-терапевтичні підходи як гнучкий засіб емоційної стабілізації. Арт-терапія, як метод корекційного впливу, реалізується шляхом візуального мистецтва, музики, танцю і драми, створює умови для невербального самовираження, знижує рівень тривожності та сприяє формуванню позитивної ідентичності дитини. Дослідження Arriaga P. та

Таблиця 1

**Кількість учнів з особливими освітніми потребами в Україні
в період з 2020-2021 по 2024-2025 навчальні роки**

Навчальний рік	Кількість учнів з особливими освітніми потребами	Кількість інклюзивних класів
2020/2021	25078	18681
2021/2022	32686	23216
2022/2023	33861	24995
2023/2024	40354	29321
2024/2025	47610	33397

Джерело: [10]

цілої команди науковців. підтверджують, що участь у групових заняттях з креативної арт-терапії покращує емоційне самопочуття, знижує відчуття ізоляції та посилює самоусвідомлення учасників [16].

В Україні арт-терапія, що виникла на межі медицини, психології та культури, набула поширення переважно завдяки педагогам і практичним психологам, інтегрувавшись в освітню та соціальну сфери. На сьогоднішній день, арт-терапевтична діяльність заявляє про себе як про окремий напрям корекційної роботи. Її використання в освітньому середовищі сприяє покращенню психічного здоров'я, розвитку особистісних і комунікативних навичок. У форматі тренінгів із застосуванням арт-технологій метод спрямований на оптимізацію між-особистісних стосунків, формування сприятливого клімату, командної взаємодії та вирішення гендерних і соціальних питань [2].

Окрім арт-терапії, значною мірою ефективними є й інші корекційно-розвивальні методи, зокрема ігрова терапія, в тому числі, і з елементами психодрами та тренінгової роботи. Ігрові технології дають змогу в безпечному та природному для дитини форматі моделювати складні соціальні ситуації, вчитися вирішувати конфлікти, налагоджувати спілкування. У процесі гри дитина символічно відтворює конфліктні ситуації у родинних стосунках, усвідомлює та проживає почуття образи, гніву, ненависті. Така діяльність не лише сприяє емоційному переживанню ситуації, а й допомагає вербалізувати внутрішні стани, виконуючи фасилітативну функцію та навчаючи адекватному вираженню власних емоцій і почуттів [1].

Теоретичний аналіз наукових джерел дав змогу сформулювати такі узагальнюючі висновки щодо особливостей психо-соціального розвитку дітей з ООП:

- труднощі у здійсненні комунікативної діяльності;
- занижена або нестійка самооцінка;
- труднощі у засвоєнні навчального матеріалу;
- особливості емоційного розвитку, що можуть проявлятися у його недостатній сформованості;
- підвищена потреба в увазі та підтримці з боку дорослих.

Такі характеристики слід враховувати при розробленні індивідуальних освітніх програм та доборі корекційно-розвивальних методів роботи з дітьми цієї групи.

Профілактичний вектор соціальної роботи в інклюзії включає заходи, спрямовані на запобігання соціальній ізоляції, стигматизації, дискримінації й булінгу дітей з ООП. Інклюзивне навчання у шкільних класах сприяє формуванню в учнів усвідомлення прав людини, що, у свою чергу, знижує рівень дискримінаційних проявів у середовищі однолітків. Діти отримують змогу вчитися ефективній комунікації, відкритому сприйняттю різноманітності людських проявів, а також навичкам співіснування у соціально різноманітному середовищі. Однією з вагомих переваг інклюзивного підходу є форму-

вання у школярів гуманістичних якостей – емпатії, толерантності, доброзичливості, співчуття – через їх вияв у конкретних життєвих ситуаціях. Такий досвід виступає важливим інструментом морального та етичного виховання молоді [13].

Проведення інформаційних кампаній у школах, заняття з учнями класу, залучення однолітків до волонтерських ініціатив на користь дітей з інвалідністю сприяють розвитку культури толерантності й прийняття у шкільному колективі. У цьому контексті соціальний працівник виконує не лише корекційну, а й соціокультурну функцію, формуючи інклюзивне мислення у всіх учасників освітнього процесу [9].

У контексті розбудови інклюзивного освітнього простору особливо актуальною є необхідність підвищення професійних компетенцій щодо специфіки роботи з дітьми з ООП. Це вимагає розробки й упровадження програм післядипломної освіти, тренінгів, курсів підвищення кваліфікації, в яких би розглядалися питання нейропсихології, методів поведінкової терапії, прикладного аналізу поведінки, технологій тьюторського супроводу. Удосконалення професійних навичок та опанування нових знань сприятиме підвищенню якості надання соціальних послуг та зростанню рівня інклюзивної культури суспільства загалом. Разом з тим, основним завданням соціального працівника є надання рекомендацій щодо методів корекційної роботи з дітьми з ООП усім учасникам навчально-виховного процесу в інклюзивному середовищі.

Узагальнюючи вищевикладене, слід підкреслити, що соціальна робота в системі інклюзивної освіти є складним багаторівневим процесом, що поєднує в собі діагностику, корекцію, профілактику, адвокацію, партнерство та просвіту. Ефективність соціального працівника залежить не лише від його індивідуальної компетентності, а й від підтримки з боку держави, наявності відповідної інфраструктури, нормативного забезпечення та міжвідомчої взаємодії. Розвиток інклюзивного середовища як простору рівних можливостей є важливим кроком до гуманізації освіти та утвердження принципів соціальної справедливості.

Висновки і перспективи. Соціальна робота в умовах інклюзивної освіти виступає важливим чинником забезпечення сталого розвитку особистості дитини з особливими освітніми потребами. Її головною метою є створення умов, у яких дитина з ООП може розвиватися, навчатися й соціалізуватися на рівних з іншими. Корекційні методи, що використовуються у професійній діяльності соціального працівника, – зокрема арт-терапія, ігрові практики з елементами тренінгів – сприяють підвищенню емоційної стабільності, зменшенню адаптаційних бар'єрів, формуванню позитивної ідентичності дитини. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку мультидисциплінарних програм навчання фахівців соціальної сфери, розширення інструментарію корекційної роботи та вивчення довгострокових ефектів соціального супроводу в інклюзивному середовищі.

Список літератури:

1. Васильченко О. А. Ігрова терапія як метод соціальної роботи з дітьми шкільного віку. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*, 2013, 3(19), с. 90–94.
2. Вознесенська О. Л. Арт-терапія в Україні: стан та перспективи розвитку. *Львівсько-Ряшівські наукові зошити: Культура – Мистецтво – Освіта – Терапія в міждисциплінарній перспективі*, 2014, 2, с. 93–103.
3. Гаяш О. В. *Корекційно-розвивальна робота з дітьми з особливостями психофізичного розвитку : науково-методичний посібник для вчителів інклюзивного навчання, асистентів учителів, соціальних педагогів, батьків*. Ужгород : Інформаційно-видавничий центр ЗПППО, 2016. 120 с.
4. Давидюк М. Практичні аспекти підготовки майбутнього педагога до роботи в інклюзивних класах. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 2023, 67, с. 112–120. DOI: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2023-67-112-120>
5. Колупасва А. А., Софій Н. З., Найда Ю. М. та ін. *Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навчально-методичний посібник / за заг. ред. Л. І. Даниленко*. Київ, 2007. 128 с.
6. Колупасва А. А., Таранченко О. М. *Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навчально-методичний посібник*. Харків : Ранок, 2019. 224 с.
7. Компанець Н. М., Луценко І. В., Коваль Л. В. *Організаційно-методичний супровід дитини з особливими освітніми потребами в умовах ДНЗ : навчально-методичний посібник*. Київ : Атопол, 2018. 156 с.
8. Кульбіда С. Інклюзивна освіта осіб з особливими освітніми потребами у європейському досвіді. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*, 2024, 25. DOI: <https://doi.org/10.33189/epsn.v2i25.259>
9. Мальцева О. В., Неборак К. А. Соціальна підтримка дітей з ООП у закладах середньої освіти України. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Соціологія*, 2024. DOI: <https://doi.org/10.31498/2617-2038.2024.12.320435>
10. Міністерство освіти і науки України. Статистичні дані. 2025. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani> (дата звернення: 10.08.2025).
11. Рібцун Ю. В. Змістові аспекти корекційно-розвивальної роботи з дітьми з особливими мовленнєвими потребами. *Innovations in education and science in the context of European integration: Scientific monograph*. Т. 1. Рига : Baltija Publishing, 2025. С. 469–488.
12. Чайка І. Ю. Реалізація функцій соціальної роботи в системі інклюзивної освіти України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*, 2017, 3(2), с. 195–199. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/507495.pdf> (дата звернення: 10.08.2025).
13. Штефан А. К. Інклюзивне освітнє середовище в Запорізькій області: результати впровадження пілотного проєкту. *SOCIOPROSTIR: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*, 2021, 11, с. 7. DOI: <https://doi.org/10.26565/2218-2470-2021-11-07>
14. Ярмола Н., Коваль-Бардаш Л., Компанець Н., Квітка Н., Лапін А. *Діти з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому просторі : навчально-методичний посібник*. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 180 с.
15. Ярмола Н. А., Тороп К. С. Системоутворювальна роль компетентностей в організації навчального процесу для дітей з особливими потребами. *Вісник НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*, 2021, 40, с. 99–106.
16. Arriaga P., Simões M. P., Marques S., Freitas R., Pinto H. D., Prior M. P., Candeias S., Rodrigues M. From art to insight: The role of a creative arts therapies group workshop on college students' well-being, self-awareness, and loneliness. *The Arts in Psychotherapy*, 2024, 90, Article 102188. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.aip.2024.102188>
17. Florian L., Black-Hawkins K. Exploring inclusive pedagogy. *British Educational Research Journal*, 2011, 37(5), P. 813–828.
18. Loreman T., Deppeler J., Harvey D. *Inclusive Education: Supporting Diversity in the Classroom*. 2nd ed. Sydney : Allen & Unwin, 2011. 272 p.
19. Ротіщук О. О., Rudenko T. P. Інклюзивна освіта як складова соціальної роботи. *Соціальна робота та соціальна освіта*, 2021, 1(6), с. 43–51. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(6\).2021.234128](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(6).2021.234128)
20. Slee R. *The Irregular School: Exclusion, Schooling and Inclusive Education*. London : Routledge, 2011. 224 p.
21. Yarmola N. A., Torop K. S. The current state of the system of general secondary education of children with special educational needs in Ukraine. *Y: Pedagogical and psychological sciences: regularities and development trends : collective monograph*. Riga : Baltija Publishing, 2020, pp. 452–469. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-023-0-28>

References:

1. Vasylenko, O. A. (2013). Ihrova terapiia yak metod sotsialnoi roboty z ditmy shkilnoho viku [Play therapy as a method of social work with school-age children]. Kyiv: NTUU "KPI". 5 s. [in Ukrainian]
2. Voznesenska, O. L. (2014). Art-terapiia v Ukraini: stan ta perspektyvy rozvytku [Art therapy in Ukraine: Status and development prospects]. Lviv: Lvivsko-Riashivski naukovy zoshyty. 11 s. [in Ukrainian]
3. Haiash, O. V. (2016). Korektsiino-rozvyvalna robota z ditmy z osoblyvostiamy psykho-fizychnoho rozvytku [Corrective and developmental work with children with psychophysical disorders]. Uzhhorod: Informatsiino-vydavnychiy tsentr ZIPPO. 120 s. [in Ukrainian]
4. Davydiuk, M. (2023). Praktychni aspekty pidhotovky maibutnoho pedahoha do roboty v inkluzyvnykh klasakh [Practical aspects of preparing future teachers for work in inclusive classes]. Kyiv: Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia. 9 s. [in Ukrainian]

5. Kolupaieva, A. A., Sofii, N. Z., Naida, Yu. M., et al. (2007). *Inkluzyvna shkola: osoblyvosti orhanizatsii ta upravlinnia* [Inclusive school: Features of organization and management]. Kyiv: [b. v.]. 128 s. [in Ukrainian]
6. Kolupaieva, A. A., & Taranchenko, O. M. (2019). *Navchannia ditei z osoblyvymy osvitnimi potrebamy v inkluzyvnomu seredovyshchi* [Teaching children with special educational needs in an inclusive environment]. Kharkiv: Ranok. 224 s. [in Ukrainian]
7. Kompanets, N. M., Lutsenko, I. V., & Koval, L. V. (2018). *Orhanizatsiino-metodychnyi suprovid dytyny z osoblyvymy osvitnimi potrebamy v umovakh DNZ* [Organizational-methodical support of children with special educational needs in preschool institutions]. Kyiv: Atopol. 156 s. [in Ukrainian]
8. Kulbida, S. (2024). *Inkluzyvna osvita osib z osoblyvymy osvitnimi potrebamy u yevropeyskomu dosvidi* [Inclusive education of persons with special educational needs in the European experience]. Kyiv: Osvita osib z osoblyvymy potrebamy. 8 s. [in Ukrainian]
9. Maltseva, O. V., & Neborak, K. A. (2024). *Sotsialna pidtrymka ditei z OOP u zakladakh serednoi osvity Ukrainy* [Social support of children with SEN in secondary education institutions in Ukraine]. Mariupol: Visnyk Pryazovskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu. 12 s. [in Ukrainian]
10. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2025). *Statystychni dany* [Statistical data]. Kyiv: MON Ukrainy. 5 s. [in Ukrainian]
11. Ribtsun, Yu. V. (2025). *Zmistovi aspekty korektsiino-rozvyvalnoi roboty z ditmy z osoblyvymy movlennievymy potrebamy* [Content aspects of corrective-developmental work with children with speech disorders]. *Innovations in education and science in the context of European integration: Scientific monograph* (Vol. 1, pp. 469–488). Riga, Latvia: Baltija Publishing. 20 s. [in Ukrainian]
12. Chaika, I. Yu. (2017). *Realizatsiia funktsii sotsialnoi roboty v systemi inkluzyvnoi osvity Ukrainy* [Implementation of social work functions in the inclusive education system of Ukraine]. Kherson: Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. 5 s. [in Ukrainian]
13. Shtefan, A. K. (2021). *Inkluzyvne osvitnie seredovyshche v Zaporizkii oblasti: rezultaty vprovadzhennia pilotnoho proektu* [Inclusive educational environment in Zaporizhzhia region: Results of a pilot project]. Zaporizhzhia: SOCIOPROSTIR. 6 s. [in Ukrainian]
14. Yarmola, N., Koval-Bardash, L., Kompanets, N., Kvitka, N., & Lapin, A. (2020). *Dity z osoblyvymy osvitnimi potrebamy u zahalnoosvitnomu prostori* [Children with special educational needs in general educational space]. Kyiv: ISPP imeni Mykoly Yarmachenka NAPN Ukrainy. 180 s. [in Ukrainian]
15. Yarmola, N. A., & Torop, K. S. (2021). *Systemo-utvoriuvalna rol kompetentnostei v orhanizatsii navchalnoho protsesu dlia ditei z osoblyvymy potrebamy* [System-forming role of competencies in organizing the educational process for children with special needs]. Kyiv: Visnyk NPU im. M. P. Drahomanova. 8 s. [in Ukrainian]
16. Potishchuk, O. O., & Rudenko, T. P. (2021). *Inkluzyvna osvita yak skladova sotsialnoi roboty* [Inclusive education as a component of social work]. Kyiv: Sotsialna robota ta sotsialna osvita. 9 s. [in Ukrainian]
17. Arriaga, P., Simões, M. P., Marques, S., Freitas, R., Pinto, H. D., Prior, M. P., Candeias, S., & Rodrigues, M. (2024). From art to insight: The role of a creative arts therapies group workshop on college students' well-being, self-awareness, and loneliness. *The Arts in Psychotherapy*, 90, Article 102188. 11 s.
18. Florian, L., & Black-Hawkins, K. (2011). Exploring inclusive pedagogy. *British Educational Research Journal*, 37(5), 813–828. 16 s.
19. Loreman, T., Deppeler, J., & Harvey, D. (2011). *Inclusive education: Supporting diversity in the classroom* (2nd ed.). Sydney: Allen & Unwin. 272 s.
20. Slee, R. (2011). *The irregular school: Exclusion, schooling and inclusive education*. London: Routledge. 224 s.
21. Yarmola, N. A., & Torop, K. S. (2020). The current state of the system of general secondary education of children with special educational needs in Ukraine. In *Pedagogical and psychological sciences: Regularities and development trends: Collective monograph* (pp. 452–469). Riga: Baltija Publishing. 18 s.

Отримано: 03.09.2025

Рекомендовано: 21.09.2025

Опубліковано: 30.12.2025